

# Kind in-Zicht!

*De zes uitdagingen van onderwijs  
op basis van inzicht in de leerling*

© 2020 Bianca van den Berg, Kim de Jong, Rob de Jong

Eerste druk

ISBN: 9789464054453

*Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze opgave worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnames of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de schrijvers.*

*Voor zover het maken van reprografische veeleelvoudiging uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijke verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, [www.reprorecht.nl](http://www.reprorecht.nl)). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, [www.stichting-pro.nl](http://www.stichting-pro.nl))*

*No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission.*





# Inhoud

Inleiding	7
Hoofdstuk 1: De zes uitdagingen	13
1.1 De belofte	13
1.2 Onderwijs op basis van inzicht in de leerling	16
1.3 De misvattingen	20
1.4 De uitdagingen	24
1.5 Start met inzicht in het kind	37

## Uitdaging één en twee

Hoofdstuk 2: Zicht op de onderwijsbehoefte	39
2.1 Zicht op wat?	40
2.2 Zicht op cognitieve vaardigheden	44
2.3 Zicht op persoonlijkheid	79
2.4 Zicht op interesse	99
2.5 Inzicht krijgen in de leerling	106
2.6 Je gaat het pas zien als je het doorhebt	116

## Uitdaging drie en vier

Hoofdstuk 3: Aanpassen van het onderwijs	118
3.1 Wanneer en wat aanpassen?	119
3.2 Welke aanpassingsmogelijkheden zijn er?	121
3.3 Kiezen van de juiste aanpassing	136
3.4 Organiseren van onderwijsaanpassingen	139
3.5 Mogelijkheden en grenzen van geautomatiseerde toepassingen	159
3.6 Investeer in vakmanschap, balanceer tussen wens en realiteit	163

## Uitdaging vijf en zes

Hoofdstuk 4: Evaluatie leerontwikkeling	165
4.1 Zicht op leerontwikkeling	166
4.2 Een continue feedbackcyclus hanteren	179
4.3 Zonder inzicht geen feedback	185
Hoofdstuk 5: Onderwijs op basis van inzicht in de leerling	187
5.1 Een palet van samenhangende keuzeopties	188
5.2 Keuze vanuit onderwijsbehoeften en visie	193
5.3 Visie op de (verre?) toekomst	196
5.4 Van de verre toekomst naar de dag van morgen	206
Woord van dank	210
Bibliografie	212

# Inleiding

Het onderwijs werkt ontzettend hard om zo veel mogelijk aan te sluiten bij de onderwijsbehoeften van leerlingen. In een tijd waarin groepen steeds heterogener lijken te worden, neemt de druk en focus op verregaande differentiatie alleen maar toe.

Maar zitten we wel op het goede spoor? De roep om meer differentiatie resulteert met name in organisatorische aanpassingen en het realiseren van tempodifferentiatie.

*Neem bijvoorbeeld Stan, hij zit in groep 8 en stroomt uit naar VMBO-K. Tijdens rekenen zijn de groepen 8 van zijn school opgesplitst in een basisgroep en een plusgroep. Stan verhuist elke dag om 9.30 naar de andere klas voor zijn rekenaanbod. Na een observatie in beide parallelgroepen blijkt dat de aanpassingen voor Stan inhouden dat hij tijdens rekenen samen kan werken met zwakke en gemiddelde rekenaars en dat hij herhalingsstof moet maken. De didactische activiteiten zijn echter in beide groepen hetzelfde. Door de leerkracht wordt een rekenstrategie gemodelleerd. In de klas van Stan is de uitleg langer. Niks anders, maar meer van hetzelfde.*

De roep om meer differentiatie resulteert in het geval van Stan in een organisatorische aanpassing waarvan het onwaarschijnlijk is dat deze resulteert in de gewenste ontwikkeling. Aansluiten bij onderwijsbehoeften van leerlingen kan zoveel meer zijn.

*Specifieke leerlingkenmerken van Stan laten zien dat Stan een minder goed functionerend werkgeheugen heeft. Daarnaast ontlast hij zijn werkgeheugen onvoldoende door gebrek aan strategie. Tevens zien we dat Stan het beste leert door te doen, te handelen en te ervaren. Abstract leren is lastiger voor hem, leerstof moet in een concrete betekenisvolle context passen. Nu we dit weten over Stan kunnen we de kwaliteit van differentiatie versterken door te investeren op het didactisch handelen en hem bijvoorbeeld werkgeheugen strategieën aan te leren.*

Dit boek biedt je een verdiepende kijk op het aansluiten bij onderwijsbehoeften. Niet de organisatie, niet de leerstof, maar het lerende kind staat centraal en is daarmee het startpunt van differentiatie.

Waarschijnlijk een wens van vele onderwijsprofessionals, maar waarom is dit zo lastig te realiseren? Zes uitdagingen blijken hieraan ten grondslag te liggen. Deze uitdagingen zijn te vinden bij drie verschillende processen: het zicht krijgen op de onderwijsbehoefte, het aanpassen van het onderwijs en de evaluatie van de leerontwikkeling (Figuur 1).



Figuur 1: Uitdagingen onderwijs op basis van inzicht in de leerling

Meer begrip van deze uitdagingen moet leiden tot een gefundeerder antwoorden op de centrale vraag van dit boek: *Hoe kunnen we onderwijsbehoeften sneller en beter identificeren en op een passende wijze het onderwijs hierop aansluiten?*

Om deze vraag te beantwoorden wordt in dit boek uitgegaan van een mix van theorie en praktijk. Het hebben van de relevante kennis (bijvoorbeeld vanuit de neuropsychologie of leertheorieën) maakt het makkelijker om de onderwijsbehoeften te identificeren, te begrijpen en door te vertalen naar aanpassingen binnen het onderwijs. Het dient echter in de praktijk te gebeuren en deze praktijk is weerbarstiger en minder volmaakt dan de theorie vaak doet vermoeden. Daarom worden meer theoretische stukken aangevuld met diverse praktijkvoorbeelden.



## Opbouw van dit boek

De centrale vraag van dit boek hebben we als volgt in de volgende hoofdstukken opgedeeld:

**Hoofdstuk 1** start met een uiteenzetting van wat wordt bedoeld met 'onderwijs op basis van inzicht in de leerling' en de belofte die het biedt. Vervolgens worden diverse misvattingen en de zes uitdagingen in detail behandeld. Deze uitdagingen vormen de kern van dit boek in hoofdstuk 2, 3 en 4. De kleur van de blokken op de zijkanten van de desbetreffende pagina's corresponderen met de drie processen uit Figuur 1.

**Hoofdstuk 2** gaat dieper in op de eerste twee uitdagingen bij het zicht krijgen op de onderwijsbehoefte: *beter in staat zijn om de onderwijsbehoefte van leerlingen vast te stellen en het verbeteren van de beschikbaarheid en gebruik van informatie.*

**Hoofdstuk 3** heeft betrekking op de uitdagingen bij het aanpassen van het onderwijs. We starten met de derde uitdaging: *het versterken van de competenties om het onderwijsaanbod aan te passen.* Daarna komt de vierde uitdaging aan bod waarbij aandacht wordt besteed aan *het bolwerken van de grotere organisatorische complexiteit*

**Hoofdstuk 4** is gericht op de vijfde en zesde uitdaging behorende bij de evaluatie van de leerontwikkeling. De vijfde uitdaging heeft betrekking op *het inzicht krijgen in de leerontwikkeling van leerlingen.* De zesde uitdaging is het *hanteren van een continue feedbackcyclus.*

**Hoofdstuk 5** bevat een samenvattend, breder perspectief en gaat nader in op het belang van een onderwijsvisie. Ook wordt nader ingegaan op een belangrijke aanjager van onderwijs op basis van inzicht in de leerling: de technologische ontwikkeling. Ten slotte geven we een doorkijkje naar een mogelijke toekomst van het onderwijs en de rol van de onderwijsprofessional hierbinnen.

Mooi en aardig al die hoofdstukken, maar wat jij als lezer aan dit boek hebt is sterk afhankelijk van jouw eigen behoefte. Voor ons, als schrijvers, is het niet mogelijk om op dit moment meer inzicht te krijgen in de behoefte van de lezer of dit boek 'real time' aan te passen. Ook vinden wij natuurlijk dat alle hoofdstukken relevant zijn om een goed beeld te kunnen vormen over dit onderwerp, onafhankelijk van de specifieke behoefte. Om toch enigszins bij de behoefte van de lezer aan te sluiten is Figuur 2 als leeswijzer toegevoegd.

Behoefte, ik wil...	Hoofdstuk
weten waar dit boek over gaat en welke uitdagingen er worden behandeld	 Start met hoofdstuk 1
meer weten over onderwijsbehoeften	 Start met hoofdstuk 2
beter en sneller zicht kunnen krijgen op leerlingen	 Start met hoofdstuk 2
weten hoe het onderwijs nog meer is aan te passen aan behoeften van leerlingen	 Start met hoofdstuk 3
weten welke opties er zijn om onderwijs op basis van inzicht in de leerling te organiseren	 Start met hoofdstuk 3
weten hoe kan worden geëvalueerd of de onderwijsbehoefte goed is geïdentificeerd en het onderwijs op een juiste manier is aangepast	 Start met hoofdstuk 4
zicht op samenhangende keuzeopties en weten hoe technologische ontwikkelingen in de toekomst het onderwijs kunnen verrijken	 Start met hoofdstuk 5
iets anders of behoefte (nog) niet bekend	 Voorstel om gewoon de opgestelde volgorde aan te houden

Figuur 2: Mogelijke lezersbehoefte in relatie tot de hoofdstukken

## Scope en focus

Onderwijs op basis van inzicht in de leerling is een zeer breed onderwerp en kent veel verschillende aspecten. Van onderwijsbehoeften van leerlingen en activiteiten van leerkrachten tot inrichting van de organisatie en evaluatie van leerontwikkeling. Omdat deze aspecten sterk met elkaar samenhangen is ervoor gekozen deze integraal en op een zo breed mogelijke manier te benaderen.

Door deze benadering is er ook nog veel verder te verdiepen. Zo zijn er talloze boeken te vinden die enkel over 'intelligentie' of 'persoonlijkheid' in relatie tot het onderwijs gaan. Daarnaast is de praktische doorvertaling allesbehalve compleet. De praktijk is niet alleen te complex en veelzijdig, maar vakmanschap van de onderwijsprofessional is ook niet in volledige lijstjes als 'de leerling laat A zien, doe als leerkracht dan B' voor te stellen. Er passeren talrijke praktische anekdotes, voorbeelden en tips de revue, een volledige kant-en-klare oplossing wordt niet gegeven. Deze bestaat helaas niet. Wel hopen we bij te dragen aan mogelijke oplossingsrichtingen voor de uitdagingen waar het onderwijs voor staat.

Naast de gekozen focus op het brede vraagstuk is de primaire focus van dit boek gericht op onderwijs ten behoeve van het behalen van de kerndoelen zoals deze in de wet zijn vastgelegd, en dan met name de zogenoemde 'basisvakken'. Ook onderwijs ten behoeve van het behalen van andere doelen dan de kerndoelen (bijvoorbeeld van overig schoolaanbod of eigen doelen van de leerling die buiten de kerndoelen liggen) kan worden ingericht op basis van inzicht in de leerling.

Cognitieve leerprocessen en leerkrachtactiviteiten die direct invloed hebben op de cognitieve ontwikkeling staan centraal binnen dit boek. Andere, bijvoorbeeld meer pedagogische activiteiten, kunnen tevens (indirect) invloed hebben op de cognitieve ontwikkeling van leerlingen, maar zijn binnen dit boek grotendeels buiten beschouwing gelaten.

De laatste focus van dit boek is de keuze voor de onderwijssector Primair Onderwijs. Hoewel de problematiek in het Voortgezet Onderwijs of andere onderwijssectoren grotendeels overeenkomt, is er met de concrete invulling en de voorbeelden voor gekozen om het zo herkenbaar mogelijk te maken voor het Primair Onderwijs. Hierbij richt dit boek zich op de onderwijsprofessional die gefundeerder en bewustere keuzes wil maken om het onderwijs aan te laten sluiten bij de leerling, van bestuurder tot schooldirecteur en van MT-lid tot leerkracht.

# Hoofdstuk 1: De zes uitdagingen

Dit hoofdstuk bevat zes uitdagingen van onderwijs op basis van inzicht in de leerling die de leidraad vormen voor de rest van het boek. Met het inzichtelijk maken van deze uitdagingen hopen we onderwijsprofessionals een stap verder te kunnen helpen met de hoofdvraag van dit boek: *Hoe kunnen we onderwijsbehoeften sneller en beter identificeren en op een passende wijze het onderwijs hierop aansluiten?*

Alvorens tot deze uitdagingen te komen wordt gestart met de belofte van ‘onderwijs op basis van inzicht in de leerling’, welke definities worden gehanteerd en uit welke processen dit bestaat. Daarna worden enkele mogelijke misvattingen benoemd. In het resterende deel van dit hoofdstuk verkennen we de zes uitdagingen.

## 1.1 De belofte

Eén van de belangrijkste kenmerken van een goede onderwijsprofessional is dat deze zijn of haar leerlingen ongelooflijk goed kent. Eigenlijk nog beter dan dat de leerlingen zichzelf kennen, zeker bij jonge leerlingen. De leerkracht dient de leerlingen te begeleiden, te assisteren en uit te dagen in de verdere ontwikkeling. Dit kan niet zonder dat je weet wie de leerling is of waar hij of zij op dat moment behoefte aan heeft.

Zoals Nick Bollettieri (tennis coach, *Love Means Zero* 2017) zei:

*“The secret to being the best coach in the world is understanding the students in front of you”*

Nick Bollettieri - Tennis coach

Want leerlingen verschillen, ieder persoon heeft andere behoeften. Een andere 'haakje' om bij aan te sluiten. De kunst is om dit haakje te vinden, zoals Richard Feynman (natuurkundige en uitmuntend didacticus, *The Pleasure of Finding Things Out* 1981) zich al afvroeg:

*“Different kind of minds with different kind of interest. What hooks them on? what makes them interested?”*

Richard Feynman – Scientist

Goed kijken naar en het begrijpen van je leerlingen, dat is de kern van onderwijs zoals we dat graag zouden zien en een belangrijke voorwaarde voor goed onderwijs. Dit is de basis van het vak en ook vaak de oorspronkelijke passie van de onderwijsprofessional. Want leerlingen goed kennen, begrijpen en deze vervolgens mede door jouw onderwijs zien groeien en ontwikkelen, dat is toch een belangrijke reden waarom onderwijsprofessionals voor het vak hebben gekozen?

In de meta-analyses van Hattie (2009, 2012, 2015) is aangetoond dat de leerkracht er toe doet. De leerkracht heeft een aanzienlijke impact op de ontwikkeling van de leerling. Goed zicht hebben op leerlingen is noodzakelijk en maakt een wezenlijk onderdeel uit van diverse manieren waarop de leerkracht de leerontwikkeling van de leerlingen kan stimuleren. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de in de meta-analyse van Hattie genoemde aspecten als 'programma's op basis van Piaget' en 'geloofwaardigheid leerkracht'. De programma's gebaseerd op Piaget houden rekening met de ontwikkelstadia van de leerling, waarbij de geloofwaardigheid van de leerkracht sterk wordt beïnvloed door de mate waarin de leerkracht rekening houdt met de wensen en behoeften van de leerling (van der Helden & Bekkering, 2015). Deze als zeer effectief betitelde manier van de leerkracht om de leerontwikkeling te stimuleren is dus niet (goed) uit te voeren zonder inzicht in de leerling. Of, zoals Hattie het samenvat: “het geheim van goed onderwijs is luisteren naar je leerlingen” (Trouw, november 2015). Dit is het uitgangspunt van dit boek: meer inzicht krijgen in de leerling en hier meer rekening mee houden in het geboden onderwijs resulteert in een betere leerontwikkeling.

Dit gekozen uitgangspunt lijkt goed aan te sluiten bij onderwijsconcepten die de leerling meer centraal zetten binnen het onderwijs en een grotere mate van differentiatie behelzen. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan gepersonaliseerd onderwijs, individueel onderwijs, adaptief onderwijs of unit-onderwijs. Onder de noemer 'leerlinggericht onderwijs', beschrijven Simons en Masschelein (2017) drie terugkerende punten<sup>1</sup> bij dergelijke onderwijsconcepten:

- inspelen op verschillen tussen leerlingen;
- om meer recht te doen aan de eigenheid van leerlingen en leerproces en leeropbrengst te optimaliseren;
- efficiënter te kunnen werken.

Om de drie bovenstaande punten waar te maken is het nodig dat onderwijsprofessionals binnen deze onderwijsconcepten goed zicht hebben op leerlingen en hierop in kunnen inspelen. Dit is echter niet per definitie wat op dit moment in de praktijk wordt ervaren. De redenen om voor dergelijke onderwijsconcepten te kiezen zijn te uiteenlopend van aard (van onderwijsinhoudelijke tot meer ideologische gronden, van manier van profilering tot financiële beweegredenen) en ook zijn er veel verschillen in de wijze waarop deze in de praktijk worden gebracht om eenduidige effecten te zien. Voor professionals werkzaam in deze onderwijsconcepten kan dit boek dus bijdragen aan het vervullen van de beloften van het leerlinggericht onderwijs. Daarnaast, en dit is eigenlijk de belangrijkste aanleiding van dit boek, kan meer inzicht in de leerling en hier meer rekening mee houden naar onze mening het onderwijs van *iedere* leerkracht en *iedere* school versterken.

De belofte is dat door inzicht in de leerling te vergroten, aanpassingen kunnen worden gedaan in het geboden onderwijs om de leerontwikkeling van leerlingen te versterken.

---

<sup>1</sup> Simons en Masschelein noemen in hun boek als tweede punt 'de organisatie van onderwijs en leren' wat terugkerend ter discussie staat. Aangezien deze aansluit en volgt op het eerste punt zijn deze hier samengevoegd. Het derde punt bestaat de verwevenheid tussen twee basismotieven die hier als 2<sup>e</sup> en 3<sup>e</sup> terugkerend punt apart zijn benoemd.

## **1.2 Onderwijs op basis van inzicht in de leerling**

Stel je voor dat de basisinstructie van een leerkracht in de rekenles onvoldoende aansluit bij een leerling. In de methode worden de breuken in formele vorm aangeboden, terwijl de leerling nog onvoldoende inzicht heeft in wat de breuk concreet betekent. Zijn onderwijsbehoefte ligt in het vergroten van inzicht in de betekenis van breuken. Hier kan de leerkracht zijn onderwijsaanbod op afstemmen door niet de instructie vanuit de methode te volgen, maar het leerdoel handelend aan te bieden en gebruik te maken van bijvoorbeeld breukenstroken. De leerling zal op die manier kennis opdoen die passend is bij zijn eigen rekenontwikkeling. De basisinstructie op formeel niveau had hier niet toe geleid.

Een klasgenoot van deze leerling vindt het lastig om zich te concentreren. Hij komt het best tot leren in een omgeving waar hij zo min mogelijk afleiding van zijn werk ervaart. De leerkracht komt aan deze onderwijsbehoefte tegemoet door aanpassingen te doen aan het geboden onderwijs. Zo krijgt hij een study buddy op zijn tafel. Hierdoor wordt zijn gezichtsveld afgeschermd van de rest van de klas en kan hij zich beter op zijn werk concentreren. Deze leerling wordt snel afgeleid door illustraties en kleuren in zijn werkboeken. Hij heeft behoefte aan opdrachten die sober zijn wat betreft lay-out. De leerkracht komt aan deze onderwijsbehoefte tegemoet door de leerling niet zijn complete werkboek op tafel te geven, maar alleen het werkblad met de opdracht waar op dat moment aan gewerkt dient te worden.

En zo zijn er nog zeer veel voorbeelden te geven, het aantal mogelijke onderwijsbehoeften is eigenlijk oneindig. Hoe beter het kind in zicht is en hoe meer verschillende perspectieven hierbij worden gehanteerd, des te rijker wordt het beeld en talrijker de te identificeren onderwijsbehoeften. Ook zijn er veel verschillende soorten aanpassingen van het onderwijs mogelijk, van heel klein tot zeer omvangrijk. Verschillende mogelijke aanpassingen kunnen hierbij tegemoetkomen aan dezelfde behoefte. Net zoals de behoefte aan mobiliteit ingevuld kan worden door zowel het verkrijgen van een auto als het verkrijgen van een fiets. Ook is het mogelijk om met één bepaalde aanpassing meerdere verschillende onderwijsbehoeften in te vullen.



De inhoud (welke onderwijsbehoeften, welke aanpassingen) kunnen sterk verschillen, maar de processen van onderwijs op basis van inzicht in de leerling blijven hetzelfde en vormen de leidraad voor dit boek. Figuur 3 geeft de volgende processen weer:

1. Zicht krijgen op de onderwijsbehoefte
2. Aanpassen van het onderwijs
3. Evaluatie van de leerontwikkeling



Figuur 3: Procesoverzicht onderwijs op basis van inzicht in de leerling

1). Gestart wordt met het inzicht in de leerling. De vraag rijst dan al snel: over welk inzicht hebben we het hier? Er zijn immers zeer veel kenmerken van de leerling waarover inzicht kan worden verkregen. De kleur haar, welke sport wordt beoefend, welke huisdieren er zijn, enzovoort. Sommige

kenmerken van de leerling kunnen relevant zijn, anderen wellicht niet. Relevant is het alleen wanneer het informatie biedt om de leerontwikkeling te versterken. Om hier onderscheid in te kunnen maken wordt specifiek ingezoomd op *de onderwijsbehoefte* van de leerling.

**Onderwijsbehoefte = datgene wat een leerling nodig heeft om een zo optimaal mogelijke leerontwikkeling te realiseren**

Met inzicht in de leerling wordt dus meer specifiek zicht op de onderwijsbehoefte van de leerling bedoeld. Belangrijk is om hierbij echt in behoeften van leerlingen te denken, niet in onderwijsaanbod. Zo heeft bijvoorbeeld iemand niet de behoefte aan een specifiek merk en model auto, maar is de keuze voor een VOLVO V40 gebaseerd op de behoefte aan mobiliteit, betrouwbaarheid en veiligheid. Zo ook heeft een leerling bijvoorbeeld geen behoefte aan coöperatief leren, maar kan er de behoefte zijn aan sociaal contact. Deze behoefte kan bijvoorbeeld ingevuld worden door coöperatieve werkvormen. Dit is een belangrijk onderscheid om te maken wanneer je meer zicht op leerlingen wil hebben. Denk niet direct aan de invullingen binnen het onderwijs, maar kijk eerst eens echt goed naar de leerling. Welke onderwijsbehoefte is er aanwezig? Waarom is deze behoefte er?

2). Wanneer de onderwijsbehoefte is vastgesteld komt de volgende stap: het aanbrengen van gerichte aanpassingen in het geboden onderwijs om beter aan te sluiten bij de onderwijsbehoefte.

**Aanpassen onderwijs = veranderingen aanbrengen in het geboden onderwijs om beter tegemoet te komen aan de onderwijsbehoefte**

Dit kunnen relatief kleine veranderingen zijn die gemaakt worden door de leerkracht, zoals bijvoorbeeld de eerder genoemde study buddy, maar ook ingrijpendere veranderingen, zoals het anders indelen van groepen. Hierbij hoeft de leerkracht zich niet te beperken tot één type aanpassing. Er zijn diverse aanpassingen mogelijk, zoals aanpassingen in de didactiek, in de geïnvesteerde tijd, in het niveau, in het tempo van de leerling, enzovoort. Voor al deze aanpassingen dient te gelden: ze worden uitgevoerd om beter tegemoet te komen aan de geïdentificeerde onderwijsbehoefte.

3). De onderwijsbehoefte is vastgesteld en het geboden onderwijs is aangepast om hier beter aan tegemoet te komen. Missie volbracht, zou je kunnen zeggen. Deze stappen zijn vaak al ontzettend lastig om goed en grondig te nemen, maar toch is dit slechts het begin. De ware test is: is de leerontwikkeling versterkt?

**Leerontwikkeling = het tot ontwikkeling brengen van de leerling passend bij zijn of haar mogelijkheden.**

Er kunnen heel mooie ideeën bestaan over de onderwijsbehoefte van leerlingen, er kunnen ingenieuze aanpassingen aan het onderwijs zijn aangebracht, maar als de leerontwikkeling van leerlingen niet is versterkt dan is het doel niet behaald. Mogelijk is de onderwijsbehoefte van de leerlingen anders dan gedacht. Of zijn de aanpassingen in het onderwijs onvoldoende effectief gebleken. Of wellicht zijn er diverse andere factoren geweest die van invloed zijn geweest op de leerontwikkeling. Wat de reden ook is, het proces dient opnieuw te worden doorlopen. Dit is ook volstrekt logisch, want het geven van goed onderwijs is geen eenmalige exercitie maar een proces van continue verbetering. De cyclus kent geen einde. Iedere dag en ieder moment begint de zoektocht opnieuw. Ook wanneer de doorgevoerde aanpassing wel succes heeft gehad en aansluit bij de onderwijsbehoefte van de leerlingen, dan nog zijn er weer andere situaties die wellicht om andere activiteiten vragen. Onderwijs kan altijd beter. Om het beter te maken, is zicht op de leerontwikkeling noodzakelijk.

Voor de herkenbaarheid zijn de drie hierboven beschreven processen apart en opvolgend in dit boek beschreven en wordt er gestart met zicht op de onderwijsbehoefte. In de praktijk kunnen (elementen uit) de verschillende processen iteratief en door elkaar heen gebruikt worden en kan het startpunt ook verschillen. Wellicht wordt er gestart met een evaluatie van de huidige leerontwikkeling om vervolgens in te zoomen op de onderwijsbehoefte van specifieke leerlingen met onvoldoende leerontwikkeling. Of wordt er, vanuit de visie van de school, een keuze gemaakt om eerst inzicht te krijgen in een specifiek deel van de onderwijsbehoeften. Of is het startpunt van de cyclus het aanschaffen van een nieuwe methode of ICT-ondersteuning die onderwijsprofessionals meer aanpassingsmogelijkheden biedt. Wat het startpunt ook moge zijn, belangrijk is dat alle processen aan bod komen.

## **1.3 De misvattingen**

Aan de hand van de processen van vaststellen van de onderwijsbehoefte, aanpassen van het onderwijs en evalueren van de leerontwikkeling, is verduidelijkt wat 'onderwijs op basis van inzicht in de leerling' is. In de praktijk komen we echter met enige regelmaat een aantal misvattingen tegen. Twee belangrijke misvattingen zijn 'de individuele benadering' en 'het geven van autonomie'.

### **De individuele benadering**

Het is een misvatting dat onderwijs op basis van inzicht in de leerling per definitie een meer individuele benadering van het onderwijs betekent. Onderwijs op basis van inzicht in de leerling kan op drie niveaus van onderwijsbehoeften betrekking hebben:

- onderwijsbehoefte van leerlingen in het algemeen
- onderwijsbehoefte aanwezig bij een deel van de leerlingen
- onderwijsbehoefte van een individuele leerling

### **Onderwijsbehoeften van leerlingen in het algemeen**

Bij de onderwijsbehoefte van leerlingen in het algemeen gaat het om universele behoeften die bij *iedere* leerling aanwezig zijn. Kennis over deze behoeften kan een wetenschappelijke basis hebben, bijvoorbeeld vanuit ontwikkelingstheorieën of neuropsychologische inzichten. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het feit dat jonge leerlingen van circa acht jaar slechts een geringe periode gerichte aandacht kunnen geven aan een uitleg, waardoor de onderwijsbehoefte ontstaat van afwisseling en variatie. Door het aanbod aan te passen aan deze algemene onderwijsbehoefte, wordt rekening gehouden met de ontwikkeling van de leerlingen en wordt dus onderwijs gegeven op basis van inzicht in de leerling. Voor een deel vormen de algemene onderwijsbehoeften ook de basis van gehanteerde methoden of algemene instructiemodellen. De ontwikkelingen, met name op het gebied van neuropsychologie, volgen elkaar echter zo snel op dat gebruikte materialen en aanpakken niet altijd meer volledig aansluiten bij de meest recente inzichten. Daarnaast kan ook de school ervoor kiezen om op bepaalde behoeften meer of juist minder in te spelen vanuit de eigen visie op onderwijs.

## **Onderwijsbehoeften van een deel van de leerlingen**

Naast het onderwijs meer in te richten naar de onderwijsbehoefte van leerlingen in het algemeen, is het ook mogelijk om in te spelen op de specifieke onderwijsbehoefte van een deel van de leerlingen. Een veelvoorkomende manier om in te spelen op de afwijkende onderwijsbehoefte van een deel van de leerlingen is bijvoorbeeld het werken met instructiegroepen. Hierbij wordt voor verschillende specifieke delen van de groep afhankelijk van de behoefte (vaak op basis van de mate waarin de stof beheerst wordt) het onderwijs aangepast.

## **Individuele onderwijsbehoefte**

Een derde behoefteniveau is de individuele onderwijsbehoefte van een leerling. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan individueel opgestelde leerlijnen of persoonlijke leerdoelen. Ook het op basis van specifieke zorgbehoeften opgestelde ontwikkelingsperspectief (OPP) is een vorm van onderwijs op basis van een individuele onderwijsbehoefte.

Iedere onderwijsinstelling past in de praktijk het geboden onderwijs aan op deze verschillende niveaus van de onderwijsbehoefte. Er is geen school die zich uitsluitend richt op één specifiek niveau van onderwijsbehoefte. Aansluitend op de individualiserende trend in de maatschappij is de aandacht de laatste jaren steeds meer gericht op het aanpassen van het onderwijs op de individuele onderwijsbehoefte. Dit resulteert in geluiden dat we moeten waken voor een te grote nadruk op de individualisatie. Zo stelde Rorty in zijn essay *Education as Socialization and as Individualization* (1989) al dat het 'doel van het onderwijs' in ieder geval twee antwoorden heeft: socialisatie en individualisatie. Ook de driedeling die Biesta (2015) hanteert (kwalificatie, socialisatie en subjectivering), vertoont grote gelijkenissen met deze onderverdeling. Geluiden als deze tonen in ieder geval aan dat het onderwijs meer is dan enkel voldoen aan individuele onderwijsbehoeften.

Hoe je ook kijkt naar de voors en tegens van meer individueel onderwijs, het is een misvatting dat onderwijs op basis van inzicht in de leerling uitsluitend individueel dient te zijn. Scholen kunnen ook groepsgewijs of in delen van groepen de onderwijsbehoefte van de leerlingen als uitgangspunt nemen.

## Het geven van autonomie

Een andere misvatting is het idee dat een leerling autonomie geven over wat en hoe er geleerd wordt per definitie onderwijs is dat aansluit bij de onderwijsbehoefte en altijd een positief effect heeft op de leerontwikkeling. Dit is niet het geval doordat leerlingen niet volledig in staat zijn de eigen onderwijsbehoefte te identificeren. Daarnaast is de mate waarin autonomie een positief effect heeft op de leerontwikkeling sterk afhankelijk van de leerling en de situatie. Sturing blijft een belangrijke taak van de leerkracht.

De sturende rol van de leerkracht blijft van belang, omdat de leerkracht kennis en vaardigheden bezit die de leerling niet bezit en die wel noodzakelijk zijn in het leerproces. De leerkracht heeft zicht op de maatschappelijke verwachtingen, kent de doelen en ijkpunten in de leerlijn, heeft kennis van de vakinhoud en is een expert op het gebied van leerprocessen. De leerkracht kan dus vaak beter dan de leerling zelf inschatten welke kennis, vaardigheden en attitudes de leerling verder geacht wordt te ontwikkelen om het doel te bereiken. Het is voor leerlingen heel moeilijk om te bepalen wat zij wel en niet kunnen, zeker voor leerlingen die nog niet geheel competent zijn (Dunning-Kruger-effect; Kirschner et al., 2018). Want laten we eerlijk zijn: hoe weet een leerling nu wat hij allemaal kan leren als hij niet weet wat er überhaupt te leren valt? Hoe kun je weten wat je nog niet weet als je niet weet wat je zou kunnen weten?

Het geven van autonomie aan leerlingen kán een positieve impact hebben op de leerontwikkeling. Wanneer een leerling passende autonomie krijgt, heeft dit een positief effect op de taakgerichtheid en motivatie. Er komt dopamine vrij in het brein, waardoor het leren veel gemakkelijker gaat. Maar er is ook een keerzijde. Onderzoeken tonen aan dat leerlingen bij een te grote mate van autonomie minder leerontwikkeling realiseren (McKinsey, 2017). Een positieve leerontwikkeling is met name te realiseren wanneer er sprake is van een gedeelde sturing (dus door zowel de leerkracht als de leerling). De 'beste' mate van autonomie is hierbij sterk afhankelijk van zowel de leerling als de situatie. De ene leerling zal bijvoorbeeld beter ontwikkelde executieve functies bezitten dan de andere leerling. Deze breinfuncties zijn noodzakelijk voor de mate waarin de leerling zelfsturend kan opereren. Deze functies zijn in enige mate in te trainen, maar – zoals later in hoofdstuk 2 ook zal blijken – er blijven grote verschillen aanwezig tussen leerlingen. De ene leerling blijft beter in het plannen, monitoren en

evalueren van het eigen leerproces dan de andere leerling. Dus de optimale mate van autonomie verschilt ook per leerling. Niet alleen verschilt dit per leerling, ook per moment zal de optimale mate van autonomie verschillen. Zo kan autonomie ontzettend veel gerichte aandacht en dus energie vergen (Kahneman, 2012), zeker voor leerlingen in de basisschoolleeftijd. Deze energie kan niet ingezet worden voor bijvoorbeeld het creëren van inhoudelijk begrip. Wanneer een onderwerp lastig of betrekkelijk nieuw is, kan het daarom contraproductief zijn om een grote mate van autonomie te geven. De mate waarin autonomie dient te worden gegeven is dus onder andere afhankelijk van de leerling, de geboden stof en het lesdoel.

De oplossing om goed inzicht te krijgen in de onderwijsbehoefte van leerlingen is niet uitsluitend dit aan de leerling zelf te vragen, dit is een misvatting. De onderwijsprofessional zal ook zelf inzicht dienen te verwerven in de onderwijsbehoeften van leerlingen. De onderwijsprofessional dient hierbij in te schatten wanneer meer autonomie het leerproces van een leerling zal versterken.